
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2017 (год. XXVI), ISSN 2367-8585

*Йежи Хатлас*¹

БЪЛГАРСКАТА ЕТНИЧЕСКА ОБЩНОСТ В ПРИАЗОВИЕТО ДНЕС. ЗА НАИМЕНОВАНИЕТО И СЪВРЕМЕНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ДИАСПОРАТА

Jerzy Hatlas

THE BULGARIAN ETHNIC COMMUNITY IN THE AZOV SEA REGION. ON THE NAME AND PRESENT-DAY STATE OF THE DIASPORIC GROUP

The Bulgarian diaspora in the Azov Sea region emerged over 150 years ago. Displaced people from Bulgaria arrived in the area mainly from the southern part of Bessarabia. At present they live in the cities of Berdiansk and Primorsk and in the surrounding villages. This diasporic group is not widely known and has not received much scholarly attention. Their knowledge of the Bulgarian language and folk traditions seems rudimentary. Despite many attempts to reclaim the Bulgarian character of this community, a process of assimilation seems to be in progress.

Keywords: Bulgarians, Azov Sea region, national minorities.

Българската диаспора в Приазовието възниква преди 150 години. Българските преселници идват в тази област главно от Южна Бесарабия. Днес те населяват главно градовете Бердянск и Приморск и околните села. Тази диаспора е слабо позната и слабо съхранена. Владеенето на българския език и познаването на българските обичаи е частично. Въпреки опитите за спасяване на това българско средище процесът на асимилация продължава.

Ключови думи: Българи, Азовско море, народни малцинства.

Съществуващата до днес българска диаспора край Азовско море е резултат от миграция, която се осъществява преди 150 години². В продължение на векове Русия заселва българи, гагаузи, сърби, албанци, германци, както и представители на други националности на територията на днешна южна Украйна в областта, простираща се от южна Бесарабия чак до Крим и Приазовието³. По този начин се създават двете най-големи групи българско население извън Балканския полуостров. Едната от тях се намира в Южна Бесарабия (в Буджака), а втората – близко до северното крайбрежие на Азовско море. Но докато на бесарабските българи е посветен голям брой научна литература, на българите в Приазовието е отделено значително по-малко внимание⁴. Дори в България тази изследователска тема не е разработена достатъчно. Затова мисля, че няма да е прекалено, ако наречем тези български заселници „забравената диаспора“.

Българите, населяващи Бесарабия, са известни и популярни под названието „бесарабски българи“, докато въпросът за наименованието на българите, населяващи приазовската диаспора, изглежда по-

¹ **Йежи Хатлас** (Jerzy Hatlas) – д-р, сътрудник в Университетската библиотека на университет „Адам Мицкевич“ (гр. Познан, Полша).

² За българските миграционни процеси и за създаването на българската диаспора в Приазовието пиша в новата си книга „Bułgarzy w rólpnocnym Nadazowiu – zapomniana diaspora“ („Българите в северното Приазовие – забравена диаспора“), която в момента се рецензира.

³ За позицията на германците вж. Schmidt, 2008.

⁴ Една от разработките по тази тема представлява издадената наскоро книга на Анна Михина (Михина 2014).

сложен. Не много успешно е прилаган терминът „таврийски българи“⁵ (или още по-точно „северно-таврийска диаспора“). Но това название е подвеждащо, тъй като понятието „Таврия“ еволюира исторически. В древността то обозначава само южната част на Крим, заселена от античните таври. През Средновековието то обхваща целия Кримски полуостров. По времето на царска Русия Таврийската област (1784–1802 г.), а по-късно (от 18 октомври 1802 г.) и Таврийската губерния със седалище Симферопол (1802–1917 г.) обхваща не само Крим, но и терените, принадлежащи към Северното Приазовие и отчасти към Северното Причерноморие (Симеонов 2015: 8). След сталиновските депортации българите в Крим търпят сериозно сътресение. Ситуацията на българите, населяващи Приазовието и съставляващи някога единна диаспора с кримските българи, се променя решително. Вярно е, че след 1989 г. част от тях започват да се връщат в Крим, но те вече не са преобладаващо мнозинство в нито едно от населените места, както е било в миналото. Населяват преди всичко градовете и губят непосредствения си контакт с българите от Приазовието, предимно населяващи вече две различни административни единици (Запорожската област и Автономната република Крим) вместо една. За тях с течение на времето започва да се употребява обозначението *кримски българи* (Димитрова 2010). Анексирането на Крим от Русия през 2014 г. довършва изцяло подялбата. В по-старата българска историческа литература българите от Приазовието често са наричани *бердянски българи*, от главния център на тогавашната българска общност – град Бердянск на Азовско море (Симеонов 2015: 8). Понеже при сегашните граници на Украйна терените, населени с българи, се намират в южната част на запорожската област, не би съществувала пречка тази диаспора да бъде наричана *запорожки българи*. Мисля, че най-правилно и разбираемо би било названието *българи от Северозападното Приазовие*. Може да се оперира и със съкратения вариант *българи от Приазовието*, по-популярни като *приазовски българи* (Симеонов 2015: 8). В този случай съзнателно ще избегнем административно-териториалното деление, което се променя исторически, и ще останем верни на чисто географския критерий.

И сега в приазовските степи продължават да живеят българи. В запорожката област те са третата по големина етническа група (след украинците и руснаците) (Генова, Морарь 2010: 9)⁶. Главните ѝ центрове са Бердянск и Приморск (старият Ногайск), в които обаче българите не са най-многобройните жители. Днес само в пет населени места в границите на старите български приазовски колонии българите са повече от половината от населението на дадено селище. Такива селища са: Богдановка (Богданівка – 72,34%), Мариновка (Маринівка – 50,34%), Полоузовка (Полоузівка – 59,81%), Петровка (Петрівка – 60,45%) и Степановка Вторая (Степанівка Друга – 70,35%). В останалите населени места те са малцинство, но въпреки това се считат за важни центрове на българската локална общност. В това число можем да споменем селищата: Андровка (Андрівка), Анновка (Ганнівка), Бановка (Банівка), Болгарка (Болгарка – в миналото Коларовка, Романвка), Гюневка (Гюнівка), Инзовка (Інзівка), Лозоватка (Лозуватка), Мануйловка (Мануйлівка), Преслав (Преслав), Радоловка (Радолівка), Райновка (Райнівка), Строгановка (Строганівка), Трояны (Трояни), Вячеславка (Вячеславка), Зеленовка (Зеленівка) и още няколко. Бердянск играе роля на своеобразна българска „столица“ в Приазовието.

Българският език като роден сред приазовските българи е определено по-слабо застъпен, отколкото при бесарабските българи. Тук българският език се намира под силното лексикално и граматично влияние на украинския и руския и се адаптира към фонетичните им системи (Корниенко 2015: 110). Дialectът, който използват децата и младежите от диаспората, значително се различава от съвременния български книжовен език. Той представлява смесица от различни диалекти, пренесени от предците от България в Бесарабия и след това в Приазовието. Освен това е подложен на значителни модификации под влиянието на руския и украинския език. Днес българските семейства провеждат битовото си общуване предимно на руски език (Бонов 1998: 28). Политиката на русификация е провеждана както от царската власт, така и по-късно от съветската власт. На българите е било внушавано, че трябва да разговарят в домашното си пространство преди всичко на руски, защото в противен случай децата им няма да овладеят достатъчно руския като официален език и трудно ще се справят в училище. Родените

⁵ Термина „таврийски българи“ вместо „запорожки българи“ защитава Йонко Бонов (Бонов 1998: 2–3).

⁶ Според статистически данни от 2001 г. в запорожката област са живели общо 27 764 българи. От тях 13 275 са мъже, а 14 489 са жени. Българското население в запорожката област е представлявало съответно 1,50 % от мъжкото и 1,40 % от женското население (Станчев 2009: 557, таблица № 23).

в началото на ХХ век говорят добре своя език, но същото не може да се каже за техните внуци, особено за правнуците, които ползват слабо езика. Лицата, които твърдят, че добре знаят български, на практика си служат с език, зает от украинска и руска лексика и силно отдалечен от каноните на оригиналния (Бонов 1998: 28).

Смесеният тип семейства също не е благоприятен фактор за съхранението на българския език. Все по-силна става тенденцията към признаване на руския език за главен славянски език и отдалечаването от комуникацията на български. Не е без значение и фактът, че през последните години украинският език навлиза като държавен в Приазовието. Изключения представляват само селата Богдановка и Степановка Вторая, където българският език и неговите диалекти се владеят много добре, а българите понастоящем са повече от 70% от населението. Но това не е валидно за повечето селища от приморския район. Българите в Приазовието, които са запазили родния език на предците си, сега говорят различни негови диалекти в рамките на едно село или няколко съседни села. Взаимното влияние между тези диалекти е доста слабо и се наблюдава преди всичко адаптация на руския и украинския. Силно е и влиянието на телевизията, понеже сред жителите доминира тенденцията към гледане на рускоезични програми, вследствие на което те биват русифицирани (Маркова 1993: 97). От 1988 г. съществува възможност българският книжовен език да се изучава факултативно в училищата в Приазовието там, където живеят българи. От учебната 1996/1997 г. в многопрофилния **Приморский региональный украинско-българский лицей / Приморський регіональний українсько-българський ліцей** се провеждат занятия по български език и литература. Това е единственото средище, в което местната българска младеж може да изучава родния си език в неговата книжовна версия. Директор на това учебно заведение е Василий Александрович Вишневецкий, а учителка по български е Росица Николова от България. През 2012 г. в Украйна е открито неделно училище в рамките на проекта *Родният език в чужбина*, финансиран от българското Министерство на образованието и науката⁷. Неделните училища в населените места се намират под опеката на българските организации на местното население. Основният координатор, който помага във всички аспекти (вкл. и финансов) на неделните училища, това е българското Министерство на образованието и науката⁸.

В защита на българската история и език са създадени различни съюзи и сдружения. Едно от тях е основаната през 1993 г. **Асоциация на българите в Украйна** със седалище в Одеса, чийто президент е Антон Киссе⁹. Тази организация включва повече от 120 местни сдружения (Корниенко 2015: 110). Друга общоукраинска организация на българите е **Конгрес на българите в Украйна**, основан на 15 юли 2007 г.¹⁰. И в запорожката област през периода 1990-1993 започват да се създават български сдружения. През 1992 г. те се обединяват в Запорізьке **обласне товариство болгарської культури** (Областно запорожско дружество за българска култура) (Пачев 2003: 72)¹¹. Една от тези организации е и **Приморское районное болгарское культурно-просветительское общество „Съдружество“** (Българското приморско районно просветителско общество „Съдружие“). Има множество отдадени на каузата местни дейци, например Стефан Намлиев от село Радоловка, който още продължава активната си дейност като културно-просветен деятел и представител на местното самоуправление, започната преди няколко десетилетия¹².

Но в литературата по въпроса могат да се срещнат и редица критични мнения. Така например Йонко Бонов дава негативна оценка на културно-просветните български дружества в Бердянск и Приморск, като ги обвинява за слабата им дейност, ограничаваща се в градовете и пренебрегваща българската култура в селата, която се е запазила по-добре. Освен това ръководителите на тези дружества

⁷ <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=15&subpageId=175> [04.10.2015 г.]

⁸ <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=15&subpageId=174> [04.10.2015 г.]

⁹ Официален сайт: <http://abuodes.org.ua/> [14.11.2016 г.]

¹⁰ Официален сайт: www.kbg.org.ua [14.11.2016 г.]

¹¹ W Internecie jako datę rejestracji tej organizacji podano dzień 19 lipca 1991 roku. URL: <http://uabiz.org/%D0%97%D0%90%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%97%D0%AC%D0%9A%D0%95-%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%95-%D0%A2%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%9E-%D0%91%D0%9E%D0%9B%D0%93%D0%90%D0%A0%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87-%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98-13626868/> [05.12.2016 г.]

¹² Улица Мира № 49.

по принцип сами се избират и са малко познати, слабо предприемчиви и не координират добре работата си (Бонов 1998: 29). От информацията, събрана в Бердянск, следва, че **Бердянское болгарское общество по изучению национального культурного наследия болгар Призовья им. Мишо Хаджийского** (Бердянското българско дружество за изучаване на националното културно наследство на българите от Призовието „Мишо Хаджийски“) е създадено в атмосфера на недоразумения и протестно напускане на местни български дейци.

Българите в Украйна имат своя преса. От 1989 г. в Одеса започва да излиза вестникът „Роден край“ (Костова 2005). Пет години по-късно започва да излиза вестникът „Украйна: българско обозрение“, който през 2012 г. променя наименованието си на „Обозрение“. От 2014 г. в Одеса започва издаването на културно-просветното списание „Българите вчера, днес, утре“. Тези издания достигат и до Призовието. Освен това страници, посветени на българския език и литература, излизат и във вестниците „Запорізька правда“ („Запорожска правда“), издаван в град Запороже и „Приморская степ“ („Приморска степ“), излизащ в град Приморск. Развитието на сателитната телевизия дава възможност да се гледат български телевизионни програми, излъчвани в България.

Българският фолклор е богат и колоритен (Державин 1914: 106–114, 125–173; Кіссе 2006¹³; Красько 2010; Митков 2011: 143–150; Червенко 2012). Днес в Призовието се възраждат някои стари традиции, като например лазаруването (Маркова 1993: 97). Познаването на българския фолклор е съхранено при по-старото и отчасти при средното поколение. Носители на старите фолклорни традиции са преди всичко фолклорните ансамбли. Така например в село Гюневка действа ансамбъл „Врътеница“¹⁴. В село Бановка действа състав „Бановски звончета“¹⁵. Други подобни ансамбли са „Вайсал“ в село Лозоватка, „Росица“ в село Богдановка и групата за автентичен фолклор в село Мариновка (Митков 2012: 73). Понастоящем фолклорните състави от Призовието се сблъскват с финансови проблеми и могат да разчитат само на частни спонсори. За да бъдат спасени българските традиции в училище, на уроците по български език децата и младежите учат стари български народни песни. Вследствие на дългата русификация и съветизация е отслабнала българската идентичност в областта на обредно-празничните традиции. Важни български празници като Деня на българската просвета и култура и на славянската писменост са почти заличени по комунистическо време и забравени от местното българско население. Комунизмът променя силно и семейните празнични традиции. Времето на сватбеното празненство се съкращава от 4–5 дни на 2 дни. Същото се случва и с погребенията. Много от старите български обичаи са покрити от украински заемки. В момента се наблюдава завръщане към много от старите традиции. Сватбите все по-често се провеждат не само в общината, но и в църквата. Сходни са и промените при погребенията, където все по-често присъстват свещеници и се спазват църковните канони.

Изследвания, свързани с националното самосъзнание на българите в Призовието, провежда Алла Карнаух. Изследователката говори за „мнима историческа амнезия“, при която хората избягват да говорят за изживения терор или събитията от Втората световна война (Karnaukh 2015: 182). По-старото поколение често прославя съветското време, напр. в изказвания от типа: „Добре се живееше“, „Имаше кино“ (Пак там: 183). С нежелание се говори за съдбата на близките и роднините, които са били репресирани за това, че са българи. Типичният лаконичен коментар на тази ситуация е „такава е била историята“ (Karnaukh 2015: 182). Този род декларации очевидно могат да се свържат с дълготрайната и системна индоктринация на обществото по времето на Съветския съюз и страха, оставил следи в човешката менталност.

Най-младото население, родено в свободна Украйна, почти не се интересува от историята на дедите си и от своя произход. Затова и денационализирането продължава прогресивно (Karnaukh 2015: 200). В градовете личи видимото завръщане към традицията на предците, но като следствие от целенасоченото внимание към етничността (Karnaukh 2015: 204), за което могат да се посочат духовни и прагматични подбуди (Маркова 1993: 97). Целта на възраждащото се българско етнично самосъзнание е свързана преди всичко с желанието да се подобри житейската ситуация, най-често чрез напускане на досегашната среда и пътуване до България или през България и с европейски паспорт.

¹³ Данните, съдържащи се в тази публикация, са за цяла Украйна, а не само за Призовието.

¹⁴ Този ансамбъл се създава още по съветско време, през 1971 г.

¹⁵ Вж. http://misto.zp.ua/article/partners/chestit-praznik-na-seloto-dragi-banovci_12335.html [03.02.2016 г.].

В момента на територията на запорожката област голяма част от населението, което се счита за българско, живее в градовете¹⁶. По правило те слабо или изобщо не знаят български. Причините за това са асимилационната и русифицираща политика на Съветския съюз (следствие на която в българските села масово се заселва население от други народности), смесеният тип семейства, бягството на младите хора към градовете, липсата на обучение по роден език, липсата на възможности да бъде развивана собствената култура и да се полагат грижи за националната идентичност. Искра на надежда в националното възраждане на приазовските българи дава фактът, че от началото на 90-те години на ХХ век в техните населени места се появяват вече споменатите организации, а в училищата се повишава възможността за изучаване на български език, история и култура, има българоезична преса и действат български фолклорни ансамбли. Но въпреки благоприятните обстоятелства статистическите данни за съжаление показват, че процесът на асимилация на българите продължава, следователно предприетите действия се оказват недостатъчни (Пачев 2003: 73).

Наследството на съветските времена личи в Приазовието почти на всяка крачка. То засяга както публичното пространство, така и начина на мислене на самите хора. Когато през пролетта на 2015 г. с колегата ми от Харков, историка Юрий Хиджик (ръководител на **Благотворителный фонд имени Иоанна Рыльского** (Благотворителната фондация Иван Рилски)¹⁷ посетихме тези терени, навсякъде видяхме паметници или паметни плочи от времето на комунизма, прославящи Червената армия, съветската власт, комунистическите водачи начело с Ленин, както и паметници като малки мемориали със съветски символи. Паметникът на Ленин беше демонтиран единствено в Бердянск, но главната улица продължаваше да носи името на Ленин. Сега тя се нарича „Проспект Азовський“ („Азовски проспект“). Бюстовете и паметниците на Владимир Илич продължаваха да стоят в селата Гюневка, Зеленювка и др. В село Преслав се намираще добре поддържан паметник (мемориал), прославящ съветската власт.

При започналата по-късно декомунизация на тези райони и отстраняването на комунистическите символи и топоними, свързани с тоталитарната власт от публичното пространство, акцията на властите срещна силна местна съпротива. В Бердянск имената на 70 от улиците бяха променени след решения на Градския съвет от 18 февруари 2016 г. Освен Ленин, изчезнаха също така Фрунзе и Чапаев. Подобна акция се проведе в Приморск. Най-силна съпротива оказаха селата, където някои от местните власти отказаха смяната на топонимите. Пример може да бъде даден със село Болгарка (доскоро Коларовка, а първо Романовка). През 2016 г. Върховният съвет на Украйна промени името на това село от Коларовка на Болгарка. Подобен е случаят и със село Луначарское, което от тогава се нарича Азовське¹⁸.

Съпротива има и в опита да бъде запазена друга съветска традиция – съботниците. Можем да видим как запазената традиция на съботниците се смесва с други български обичаи. Така например по време на честването на годишнината от Априлското въстание (1876), отбелязано на 25 април 2015 г. в град Запороже, е излъчен и краткият филм „Българский субботник в г. Запорожье 25.04.2015“ („Българският съботник в гр. Запороже на 25 април 2015 г.“)¹⁹.

Най-много промени можем да наблюдаваме в духовната сфера. След падането на комунизма държавата престава да се бори с религиите. Човешката менталност се променя изключително бавно, но вече личат първите признаци на връщането към по-старите традиции. В Бердянск единственият сакрален обект, оцелял през съветския период, е полуразрушената Кафедральный собор в честь Рождества Христова (Съборна църква Рождество Христово). Извършена е реставрация на храма, като е възстановена камбанарията и е изграден нов купол. Понастоящем православните обекти в града са 12 на брой. Построена е и величествената Римо-католический костел Пресвятой Девы Марии (Римо-католическа катедрала Света Богородица).

¹⁶ Данните не са единни. Василий Митков говори само за ок. 25 % (Митков 2008: 135), докато Хелена Красовска, опирайки се на статистически проучвания, сочи дори 47,9 % (Krasowska 2010: 190).

¹⁷ Бих искал да благодаря на г-н Юрий Хаджик, който организира и ръководи цялата експедиция. Благодаря и на г-н Стефан Намлиев от с. Радоловка за помощта и безплатната квартира *азин* (Харківський національний університет імені Василя Каразіна): проф. Михаил Станчев и доц. Сергей Страшнюк.

¹⁸ Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 24, ст.497.

¹⁹ Записът на заглавието е съгласуван с оригинала. Автор на филма е Никита Сергеевич Родионов.

Променя се и ситуацията в селата. Най-устойчивата Църков в честь св. благоверного князя Александра Невского в село Зеленовка възобновява сакралните си функции. В село Радоловка сградата на църквата „Свято Троицка“ е запазена, но е в недобро състояние и не изпълнява храмовата си роля. От църквата в село Мануйловка са останали само четирите стени на носещата конструкция. В Богдановка липсва храм, но литургии се изпълняват в преустроена за целта сграда, считана за църква „Пророк Илия“. Сегашният храм в село Преслав е новопостроена сграда. В село Болгарка (по-ранно Коларовка, Романовка) новата църква „Храм в честь Рождества Божией Матери“ има малки размери и de facto е параклис (Бонов 1998: 8).

Един от маркерите за спецификата на дадена национална традиция е кухнята. В традиционната българска кухня присъстват много специфични ястия и продукти, като например: баница, гювеч, кебапчета, кюфтета, мешана скара, мусака, питка, пържола, шишчета, шкембе чорба, шопска салата, таратор, супа топчета, карначета, наденица и др. От проведените теренни изследвания и проследената литература по въпроса може да се заключи, че българите от Приазовието са запазили малка част от традиционните рецепти на българската кухня. Те се ползват само по празниците. Някои от тях се свързват с определени празници. Така например на Гергьовден, който всяка година се празнува на 6 май, се приготвя курбан (което значи „жертва“) от младо агне (Митков 2011: 12). Кулинарните традиции са се съхранили само частично в някои райони.

По брой на българското население диаспората в Приазовието е втората след бесарабската. Историческите обстоятелства водят до специфични разлики между двете. Още от самото начало на миграцията започват да се открояват някои специфични различия. Така например в Бесарабия се преселват българи и гагаузи заедно, а в Приазовието отиват много малко гагаузи. Повечето българи идват тук не непосредствено от България (както т. нар. *видински българи*, които се връщат в по-голямата си част на Балканите), а от молдавската част на Буджака. Дълго време българската общност е хомогенна и почти затворена за други примеси. Браковете се осъществяват основно в рамките на собствената националност. Смесените семейства са малко, към тях съществува негативно отношение. „Междуетничното съжителство на изследвания терен е било конфликтно и съвсем различно например от това на територията на карпатската Буковина.“ (Krasowska 2010: 196). По-горните факти и изводи се противопоставят на приетата в съветската и отчасти в постсъветската историография теза за извечното добросъседство и приятелско съжителство на народите, населяващи тези територии. Приазовието е било за дълго време подложено на русификация и съветизация. В такива условия са израствали поколения след поколение. Затова не бива да ни учудва фактът, че както менталността на хората, така и някои стари обичаи и традиции започват да се завръщат едва сега.

Българската диаспора в Приазовието не е добре съхранена. Може да се каже, че е „осакатена“. Владеенето на родния език е слабо и в много от бившите български колонии българското население е малцинство (някъде присъства съвсем символично). Перспективата за оцеляване на българската идентичност не е особено оптимистична, въпреки че през последните години се полагат големи усилия за нейното възстановяване и поддържане. Историческият процес е така напреднал, че можем да говорим не толкова за възраждане на българското национално самосъзнание, колкото за новото му изграждане сред хората, които често имат почти „приказна“ представа за старата си родина. Въпреки че днес границите са отворени и няма проблем да пътуват в България, тези контакти не са така интензивни, както биха могли да бъдат. Повечето от българите в Приазовието не са толкова заможни, че да могат да си позволят да пътуват.

Времето ще покаже дали описаната накратко българска диаспора ще се възроди и ще просъществува или ще бъде асимилирана и ще заглъхне. Позовавайки се на скоро издадената книга на Емил Миланов – дипломат, изследовател и деец в българската диаспора, трябва да вярваме в успеха, за да не изгасне това огнище на българското, което се намира далеч от границите на първоначалната си родина (Миланов 2016).

Превод от полски: Маргрета Григорова

ЛИТЕРАТУРА

- Бонов 1998:** Бонов, Й. *Таврийски българи. Кратка история на сънародниците ни от Приазовието*. Враца: С боички и срички. // **Bonov 1998:** Bonov, Y. Tavriyski balgari. Kratka istoriya na sanarodnitsite ni ot Priazovieto. Vratsa: S boichki i srichki.
- Генова, Морарь 2010:** Генова, О. С. Морарь, От истории рода – к истории народа (из истории с. Инзовки Запорожской области). // *Болгари Північного Причорномор'я*. Ред. С. И. Пачев. Мелітополь – Велико Търново: Центр болгаристики. Мелітополски държавен педагогически университет „Богдан Хмелници“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методи“, 9–15. // **Genova, Morary 2010:** Genova, O.S. Morary, Ot istorii roda – k istorii naroda (iz istorii s. Inzovki Zaporozhskoy oblasti). // *Bolgari Pivnichnogo Prichornomor'ya*. Red. S. I. Pachev. Melitopoly – Veliko Tarnovo: Tsentar bolgaristiki. Melitopolski darzhaven pedagogicheski universitet „Bogdan Hmelnitski“, Velikotarnovski universitet „Sv. sv. Kiril i Metodi“, 9–15.
- Державин 1914:** Державин, Н. С. Болгарския колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии. Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. 29. София: Мартилен. // **Derzhavin 1914:** Derzhavin, N. S. Bolgarskiya kolonii v Rossii (Tavrisheskaya, Hersonskaya i Bessarabskaya guberni). Material po slavyanskoy tnografii. Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis. Kn. 29. Sofia: Martilen.
- Димитрова 2010:** Димитрова, Д. Съдбата на кримските българи през погледа на свидетеля. // *Болгари Північного Причорномор'я*. Ред. С. И. Пачев. Мелітополь – Велико Търново: Центр болгаристики. Мелітополски държавен педагогически университет „Богдан Хмелници“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методи“, 33–40. // **Dimitrova 2010:** Dimitrova, D. Sadbata na krimskite balgari prez pogleda na svidetelya. // *Bolgari Pivnichnogo Prichornomor'ya*. Red. S. I. Pachev. Melitopoly – Veliko Tarnovo: Tsentr bolgaristiki. Melitopolski darzhaven pedagogicheski universitet „Bogdan Hmelnitski“, Velikotarnovski universitet „Sv. sv. Kiril i Metodi“, 33–40.
- Кіссе 2006:** Кіссе, А. *Відродження болгар України*. Одеса: Optimum. // **Kisse 2006:** Kisse, A. *Vidrozhdennya bolgar Ukraini*. Odessa: Optimum.
- Корниенко 2015:** Корниенко, С. Етноезиковата ситуация на българската диаспора в Украйна // *Българска реч. Списание за езикознание и езикова култура*, № 2, 110–115. // **Kornienko 2015:** Kornienko, S. Etnoezikovata situatsiya na balgarskata diaspora v Ukrayna // *Balgarska rech. Spisanie za ezikoznanie i ezikova kultura*, № 2, 110–115.
- Костова 2005:** *15 години вестник „Роден край – огнище и трибуна на българското национално възраждане в Украйна*. Ред. Д. Костова и др. Одеса: Роден край. // **Kostova 2005:** *15 godini vestnik „Roden kray“ – ognishte i tribuna na balgarskoto natsionalno vazrazhdane v Ukrayna*. Red. D. Kostova i dr. Odessa: Roden kray.
- Красько 2010:** Красько, Н.С. *Сучасна поминална обрядовість болгар Північного Приазов'я (на матеріалі сіл Богданівки і Степанівки Другої)*. // *Болгари Північного Причорномор'я*. Ред. С.И. Пачев. Мелітополь – Велико Търново: Центр болгаристики. Мелітополски държавен педагогически университет „Богдан Хмелници“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методи“, 79–84. // **Krasyko 2010:** Krasyko, N. S. Suchasna pominalna obryadovisty bolgar Pivnichnogo Priazov'ya (na materialii sil Bogdanivki i Stepanivki Drugoi). // *Bolgari Pivnichnogo Prichornomor'ya*. Red. S. I. Pachev. Melitopoly – Veliko Tarnovo: Tsentr bolgaristiki. Melitopolski darzhaven pedagogicheski universitet „Bogdan Hmelnitski“, Velikotarnovski universitet „Sv. sv. Kiril i Metodi“, 79–84.
- Маркова 1993:** Маркова, Л. В. Этнографические заметки о болгарях Запорожской области (по материалам экспедиции 1993 г.). // *Болгарське населення Півдня України: Дослідження і документи*. Вип. 1. Ред. М. Д. Некоз. Запоріжжя: Запирізький державний університет, 95–99. // **Markova 1993:** Markova, L. V. tnograficheskie zametki o bolgarah Zaporozhskoy oblasti (po materialam kspeditsii 1993 g.). // *Bolgarsyke naseleण्या Pivdnaya Ukraїni: Doslidzhenya i dokumenti*. Vip. 1. Red. M. D. Nekoz. Zaporizhzhya: Zapirizykiy derzhavniy universitet, 95–99.
- Миланов 2016:** Миланов, Е. *Да не угасват българските огнища извън България*. Кишинев: Cu Drag. // **Milanov 2016:** Milanov, E. *Da ne ugasvat balgarskite ognishta izvan Bulgariya*. Kishinev: Cu Drag.
- Митков 2008:** Митков, В. *Българите на Запорожска земя: страници от историята и културата*. Запорожие: Тандем-У. // **Mitkov 2008:** Mitkov, V. *Balgarite na Zaporozhska zemya: stranitsi ot istoriyata i kulturata*. Zaporozhie: Tandem-U.
- Митков 2011:** Митков, В. В. *Традиционная кухня болгар Южной Украины*. Запорожье: Интер-М. // **Mitkov 2011:** Mitkov, V. V. *Traditsionnaya kuhnya bolgar Yuzhnoy Ukrain*. Zaporozhye: Inter-M.
- Митков 2012:** Митков, В. В. *Болгары в Таврии: 150 лет истории*. Запорожье: Интер-М. // **Mitkov 2012:** Mitkov, V. V. *Bolgar v Tavrii: 150 let istorii*. Zaporozhye: Inter-M.

- Михина 2014:** Михина, А. Ф. *Антропонимия болгарской диспоры Северного Приазовья*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. // **Mihina 2014:** Mihina, A. F. *Antroponimiya bolgarskoy dispor Severnogo Priazov'ya*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Пачев 2003:** Пачев, С. І. Приазовські болгари: проблема збереження культурної Спадщини. // *Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України*. Облдержадміністрація, ЗНТУ; Сімферополь: Доля, 71–73. // **Pachev 2003:** Pachev, S. I. *Priazovskyki bolgari: problema zberezheniya kulyturnoi Spadshtini*. // *Derzhavna etnonatsionalna politika: pravoviy ta kulyturologichniy aspekti v umovah Pivdnya Ukraïni*. Oblderzhadministratsiya, ZNTU; Simferopoly: Dolya, 71–73.
- Симеонов 2015:** Симеонов, Р. *Депортацията на таврийските българи в СССР през 1945 година: премълчаната история*. Добрич: Регионалем исторически музей. // **Simeonov 2015:** Simeonov, R. *Deportatsiyata na taviyskite balgari v SSSR prez 1945 godina: premalchanata istoriya*. Dobrich: Regionalem istoricheski muzey.
- Станчев 2009:** Станчев, М. *Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Т. 1 (1711 – 2016). Статистический сборник*. София: Академическое издалельство имени проф. Марина Дринова. // **Stanchev 2009:** Stanchev, M. *Bolgar v Rossiyskoy imperii, SSSR, stranah Baltii i SNG. T. 1 (1711 – 2016)*. Statisticheskiy sbornik. Sofiya: Akademicheskoe izdalelystvo imeni prof. Marina Drinova.
- Червенко 2012:** *Болгарський фольклор Північного Приазов'я. / Български фолклор от Северното Приазовие*. Збирач та упорядник Оксана Червенко. Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. // **Chervenko 2012:** *Bolgarskiy folyklor Pivnichnogo Priazov'ya. / Balgarski folklor ot Severnoto Priazovie*. Zbirach ta uporyadnik Oksana Chervenko. Beryansyk: Berdyanskiy derzhavniy pedagogichniy universitet.
- Karnaukh 2015:** Karnaukh, A. *Pomiędzy ukraińskością a sowieckością. Ukraińcy, Rosjanie i Bułgarzy na Zaporozu*. Kraków: Nomos.
- Krasowska 2010:** Krasowska, H. *Struktura narodowościowa regionów południowo-wschodniej Ukrainy // Sprawy Narodowościowe, seria nowa, 2010, zeszyt 36, 189–202.*
- Schmidt 2008:** Schmidt, U. *Bessarabien. Deutsche Kolonisten am Schwarzem Meer*. Potsdam: Deutsches Kulturforum östliches Europa e. V.